

НОВИ ФОРМИ ЗА ТЪРСЕНЕ НА РЕНТА /RENT-SEEKING/ В ТУРИЗМА В УСЛОВИЯТА НА COVID-19

Иванка Димитрова

Аграрен Университет – Пловдив, България
Email Address: rabotna77@abv.bg

РЕЗЮМЕ — Туризмът е един от най-важните сектори на българската икономика. Традиционно се възприема като част от сектора на услугите. Поради естествения капитал под формата на природни красоти, изкуствени обекти и благоприятен климат, туризмът в България осигурява допълнителен и лесно печеливиш източник на доходи за икономиката. Следователно рентата, създадена в туризма, е подобна на рентата, създадена от използването на природни ресурси. Докладът установява, че търсенето на рента в туризма може да бъде стимулирано от законодателството в областта на туризма. Въздействието на мерките и законодателните инициативи на Covid-19 спомага за създаването на търсене на рента

Ключови думи: България, ДДС, институционално въздействие, Ковид-19, туризъм, търсене на рента.

NEW FORMS FOR RENT-SEEKING IN TOURISM IN COVID-19

Ivanka Dimitrova

Agricultural University, Plovdiv, Bulgaria
Email Address: rabotna77@abv.bg

ABSTRACT— Tourism is one of the most important sectors of the Bulgarian economy. Traditionally perceived as part of the services sector. Due to natural capital in the form of natural beauty, artificial objects and favorable climate, tourism in Bulgaria provides an additional and easily profitable source of income for the economy. Therefore, the rent-seeking created in tourism is similar to the rent created by the use of natural resources. The report finds that demand for tourism can be stimulated by tourism legislation. The impact of Covid-19 measures and legislative initiatives helps to create a demand for rent-seeking

Keywords: Bulgaria, covid-19, institutional impact, rent-seeking, tourism, VAT.

1. ВЪВЕДЕНИЕ

Туризмът е един от най-важните сектори на икономика на България. Туризмът традиционно се възприема като част от сектора на услугите. Благодарение на природния капитал под формата на природни красоти, уникални изкуствени обекти и благоприятен климат, върху който се основава сектора, туризмът предоставя допълнителен и лесно печеливш източник на доходи за икономиката.

Поради това рентата създадена при туризма е подобна на тази създавана от икономическото използване на природните ресурси.

В настоящата статия се твърди, че в комбинация със слабата институционална рамка и мерките на държавата за борба с Ковид-19, за туристическия сектор е създадена възможност за търсене на рента.

В този контекст, целта на разработка е да се изведат нови форми на търсене на рента в условията на Ковид-19. По-конкретно, че тези форми на търсене на рента са се увеличили, поради пандемичната обстановка в цял свят.

Поради тази причина институционалното въздействие може да се обоснове и следва да се представи чрез изпълнението на следните задачи:

- a. Анализират се възможностите за търсене на рента в туризма включително ползите и бариерите за икономическите агенти;
- b. Изследването на предизвикателствата в сектора на туризма в България и тяхното влияние върху икономическите агенти и организации;
- c. Проучване на потенциалното влияние на мерките срещу Ковид-19 за създаване на феномена на търсене на рента и нейните нови форми.

Обектът на изследване е туристическата индустрия.

2. МАТЕРИАЛИ И МЕТОДИ

В съответствие с целта на проучването за установяване на правилата, водещи до различни форми на търсене на наем - "системна грешка" - се използва нормативен правен анализ. За изследване на прекъснатите пътувания за измерване на тяхната стойност и какво е въздействието използва сравнителен институционален анализ. Графично и ретроспективно са представени разходите, свързани с планирането на текущата дейност, без да се очакват доходи. Графично сравнение на общите загуби на туроператори и туристически агенции по държави. Използвана е информация от Националния статистически институт на Република

България (НСИ) и информация от 150 случая, представени от 25 компании, занимаващи се с туроператорска дейност.

3. РЕЗУЛТАТИ

ТЪРСЕНЕТО НА РЕНТА И СЕКТОРА НА УСЛУГИТЕ

Търсенето на рента се отнася до всички до голяма степен непродуктивни, отчуждаващи дейности, които носят положителна възвращаемост на индивида, но не и на обществото като цяло (1). Разпределянето на ресурси за търсене на рента оказва съвкупно влияние върху икономическата дейност по няколко начина. Първо, до степента, до която се търси рента от дейности като корупция и прикриване на данъци, по-ниски стимули и възможности за производство и инвестиции, съвкупната икономическа дейност намалява. Второ, търсенето на рента може да се конкурира с продуктивните сектори за оскъдни икономически ресурси, което води до неправилно разпределение на работната сила, капитала и таланта в икономиката.

Днес в много страни, както и в исторически план, хората избират държавната бюрокрация, армия и други дейности за търсене на рента вместо производителни и предприемачески дейности. Въпреки това историческите доказателства и случайните наблюдения от развиващите се страни предполагат, че често богатите са тези, които търсят рента - точно тези, които може иначе да станат първите капиталисти. Baumol (1990), например, посочва, че в Китай под управлението на Мандарините и в средновековна Европа правителственият сектор услуги с присъщата му способност да изискват подкупи и работа в данъчните служби за лична изгода са били основните кариерни избори за много заможни хора в обществото (2). Levi (1988) посочва, че важна предпоставка за участие в данъчни дейности в Рим е било наличието на достатъчен капитал, който е позволявал на богатите римски граждани да предоставят средства на владетелите и да събират данъци (3).

Wade (1984) открива, че хората са плащали хиляди долара за заемане на позиции, които им предоставят правомощие да отпускат „уж“ безплатна вода на земеделските производители в Индия, тъй като тези работни места са им давали монополни права (4). В някои развиващи се страни това е обичайно за правителствените длъжностни лица, които притежават бизнес, управляван от тях самите или от свои роднини, и в същото време защитават такива предприятия от подкупи и други форми на присвояване по силата на държавните си

длъжности. Един пример е установяването на държавни търговски монополи от държавни служители, в която те пряко или чрез роднини са имали участие.

Проучванията на феномена са интересни за много автори през последните 50 години в света, а за последните две десетилетия и националните правителства. Според мен това може да се обясни със следното:

1) Проучванията за търсенето на рента за интегрална част от цялостния анализ на системата за рентни отношения;

2) Продължаваща актуалност на проблема по разработване на по-точни методи за оценка на загубите в резултат от търсенето на рента ("търсене на рента" има отрицателна конотация от икономическата активност на макро ниво);

Тези мотиви показват, че подробните проучвания на природата, формите и последиците от търсенето на рента имат практическо, а не само теоретично значение. И проблемите, свързани с търсенето на рента отдавна са придобили икономически, политически, екологичен и общо социален характер. В тази връзка не може да има съмнение, че изучаването на феномена трябва да бъде интердисциплинарно.

Ключови автори в областта на търсенето на рента са:

- Krueger Anne (1974) за пръв път формулира термина. Според нея търсенето на рента може да се обвърже с икономическите плащания контролирани от политическата, държавна система. В тая връзка непазарните плащания дори винаги водят до условия за търсене на рента. Данъците и субсидиите биха могли да изкривят пазара и да я направят по-неефективна.

- Stiglitz (2010) разглежда факторите за поведение на търсене на рента. За него търсенето на рента се създава от онези правила, водещи до социални неравенства в икономическата система. Авторът вижда този феномен, както като съвкупност от необосновани правила в полза на някое лице, контролиращо икономическата организация, така и като резултат от негативни външни ефекти. Определя, че стимулите на концентрация на богатство са в основата на търсенето на рента.

- Niskanen, (1971) смята, че бюрокрацията създава условия някои пазарни участници да получат предимство. Той защитава тезата, че бюрократите се опитват да увеличат максимално своите бюджети. Така те постигат полезност. Тази полезност се постига въз основа на аргументи за рационалност и оцеляване. Той изброява някои променливи, които бюрокрацията определя като „полезни”, а именно увеличаване на заплатата, репутацията,

властта. Но критиците оспорват тази теза, тъй като се смята, че това е само лично облагодетелстване и няма нищо общо с обществения интерес.

Всички тези икономически схващания намират почва не само в икономиката, но и в туристическия бизнес в частност. Твърде високите такси, времето за регистрация, начина на приемане на документи са все предпоставки на социалните институции за преразпределение на богатство без да се създава ново благо.

Туризмът е специфичен, тъй като се основава на природен капитал и изкуствени обекти, поради което икономическата активност води до оскъдност и вторични ренти, подобни на тези, които се получават при добив на природни ресурси. Но като цяло литературата пренебрегва политико-икономическите аспекти на развитието на туризма и спекулативните процеси, протичащи на заден план. Когато природните или човешките забележителности, на които се основава туризмът, представляват уникален ресурс, икономическата дейност има характеристики на монопол или олигопол. Колкото по-уникален е ресурсът, толкова по-висока е абсолютната му рента, поради липсата на заменяемост (5). Подобно на локалната рента, създадена поради близостта на определени маршрути, коридори или други видове стратегически позиции, туризма предоставя възможност за рента, поради ниска заменяемост и изобилие от природни ресурси. Следователно природните или изкуствени туристически атракции могат да бъдат разглеждани като фактори, които мотивират поведение за търсене на рента, поради способността за получаване на лесни приходи с по-малко инвестиции, отколкото в съпоставими проекти. Но в този контекст природните ренти биха имали такъв ефект само в институционална и законодателна рамка, която позволява дискреционно вземане на решения. В случай на уникални забележителности като обекти на световното наследство на ЮНЕСКО или национални и природни паркове, стойността на земята се увеличава без никакви капиталови инвестиции, тъй като тези забележителности са уникални и нямат заменими стоки. Докато реалната стойност на земята се увеличава, без необходимата инфраструктура и разрешения за строеж, земята има номинално ниска стойност. Ниската номинална стойност на земята е резултат от законови пречки пред строителството, поради опасения относно екологичната устойчивост. Въпреки това, в случая на България с нестабилна институционална и законодателна рамка пренебрегването на опазването на околната среда може да възникне като резултат от реализирането на интересите на малцина. В случаите на зависимост от туризма, в каквато е нашата страна, може да се твърди, че туристическите ресурси могат да създадат допълнителни стимули за търсене на рента и корупционни практики. Използването на туризма насърчава

бизнеса да търси контрол върху ресурсите, макар и по незаконен ред. От друга страна, политическите елити са по-склонни да приемат подобна грабителска дейност от бизнес елитите отчасти, тъй като липсват алтернативни икономически дейности. Когато туризмът е преобладаваща икономическа дейност на местно, регионално или дори национално ниво, правителствените политики могат да подкрепят неговото развитие чрез законодателство, фискални и парафискални сервитути или девалвация на валутата.

В обобщение, в случая на туризма природните и исторически забележителности създават абсолютна рента, поради ниската заменяемост и чувствителността към ценовите разлики. Диференцираната рента се създава от решението на държавата да намали разходите за факторите за производство на даден продукт спрямо факторните разходи в други страни.

В проучването на феномена е създадена твърда теоретична и методологична основа: „създадена е, политическа икономия на обществото, търсещо рента“; теория за търсенето на рента и теорията за правата на собственост са интегрирани; основен модел на поведение за търсене на рента е изграден; те са конструирани от политически агенти на поведение в контекста на политическия бизнес цикъл.

ПРЕДПОСТАВКИ ЗА ТЪРСЕНЕ НА РЕНТА В ТУРИЗМА В БЪЛГАРИЯ

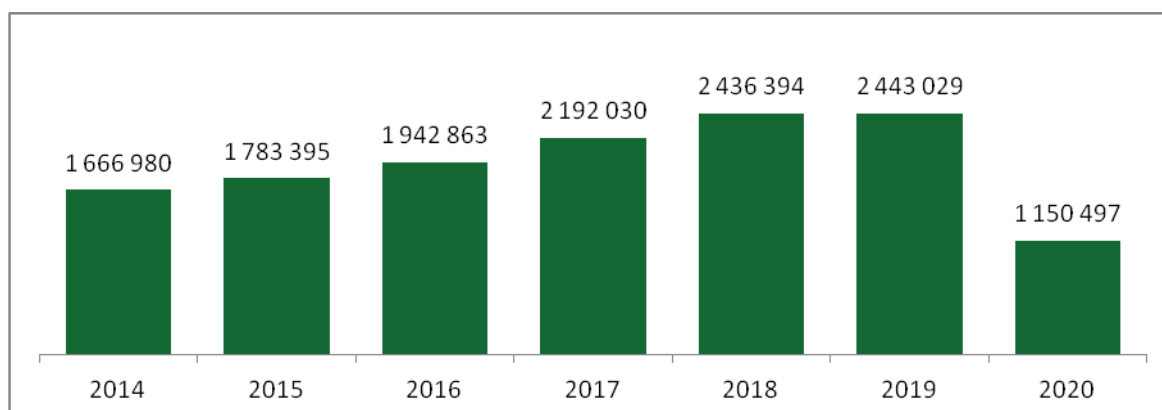
- 1) информационна асиметрия – тя се изразява в условието, че държавата предоставя някакво предимство (намалено ДДС или компенсации за провален туристически сезон (на туристическия сектор, но това не е практическо доловимо от самите потребители. Очакванията са, че туристическия бизнес ще използва това свое предимство така, че да натрупа рента за сметка на потребителите.
- 2) въвеждане на непазарни правила – в продължение на информационната асиметрия, тази предпоставка за търсене на рента се основава на правила, създадени от правителството, с което се създава предусловие за търсене на печалба от бизнеса. При тази предпоставка дадени сектор / бизнес / бранш или организацията упражнява натиск върху държавата с оглед извличане на възвращаемост, която е по-висока от нормалната, ако държавата не се намесва в пазарните процеси.
- 3) увеличаване на размера на обществените разходи – това може да бъде ключов сигнал, че чрез предходните две предпоставки държавата създава условие за търсене на рента от бизнеса. С други думи, държавата така създава социални разходи и за да балансира социалното благополучие или за да се опита да създаде равновесно положение на пазара увеличава обществените разходи.

ФОРМИ НА ТЪРСЕНЕ НА РЕНТА В ТУРИЗМА В УСЛОВИЯТА НА КОВИД-19

България не се опитва да се диверсифицира в конкуренцията с Гърция и Турция, например, политическият елит страната е решил, че масовият туризъм е по-изгоден за местните власти. С липсата на ясна стратегия на национално ниво всички дейности са ориентирани към подкупи и задържане на масовия турист чрез евтини предложения и ниско качество на туристическия продукт (6). В страната е известно, че се предоставят разрешителни за строеж по един непрозрачен за местните общности начин (7) – случаят Росенец, Шофьорския плаж на Алепу и т.н. В същото време в страни от морския туризъм, зимният туризъм се основава на задкулисни уговорки, които включват изсичане на планински гори с оглед изграждане на леглови капацитет.

Всички тези предпоставки ще намерят още по-ясен израз в условията на Ковид-19. Вече проблемите могат да бъдат забелязани в следните статистически данни:

Фигура 1. Туристически посещения на чужденци в България през периода януари – май (брой)

Източник: <https://www.tourism.government.bg/bg/kategorii/statisticheski-danni/statisticheski-danni-za-mezhdunaroden-turizum-v-bulgariya-za-2020-g>

Краткото дефиниране на тези общата ситуация в сектора на туризма ни помага да очертаем следните нови форми за търсене на рента в туризма, които произтичат от:

1) намалената данъчна ставка в резултат на Ковид-19, която създава условие за информационна асиметрия. Тя поставя туроператори и турагенти в неизгодна позиция, обслужвайки определени интереси или личности както и такива, които на практика създават условия за нарушаване на конкуренцията и са апробиране на теорията за търсенето на рента.

В миналото пример са приетите поправки в Закона за ДДС в сила от началото на 2012 г., които засягат облагането с данъка на услугите по настаняване в хотел. Те на практика са от полза на хотелиерите като стимулират клиентите - юридически лица да използват директно

техните услуги вместо тези на туроператорите. Така днес Законът за данък добавена стойност създава стимули фирмите да договарят тези дейности директно с хотелиерите (с 9% ДДС), прескачайки туроператорите, тъй като те би следвало трябва да облагат организирането на мероприятията с 20% или те просто не трябва да посочат данък.

Диференцираните ставки са инструмент за търсене на рента в туризма, защото са трудни за администриране и са предпоставка за търсене на рента, посредством данъчни измами. Освен това по този начин се облагодетелстват едни сектори за сметка на други. Въпреки, че диференцираната ставка цели подпомагане на туризма и намаляване на цените на някои нощувки, чадъри и пр., то това ще остави в не равнопоставено положение цели общности за сметка на туристическия бранш.

2) откази от резервации свързани с Ковид-19, където информационната асиметрия и непазарните правила водят до ценово изкривяване, което е непрозрачно за потребителите. Така например авансовото плащане през ранните месеци не е предполагало промяна в обстоятелствата в днешно време. При приближаване на периода за началото на туристическия пакет много от туристическите агенти настояват за доплащане на 100% на услугата, но без да информират пътуващия, че те като страна по договор не могат да изпълнят задълженията си. Това е не само некоректно, но и един вид асиметрична информация относно бъдещото пътуване.

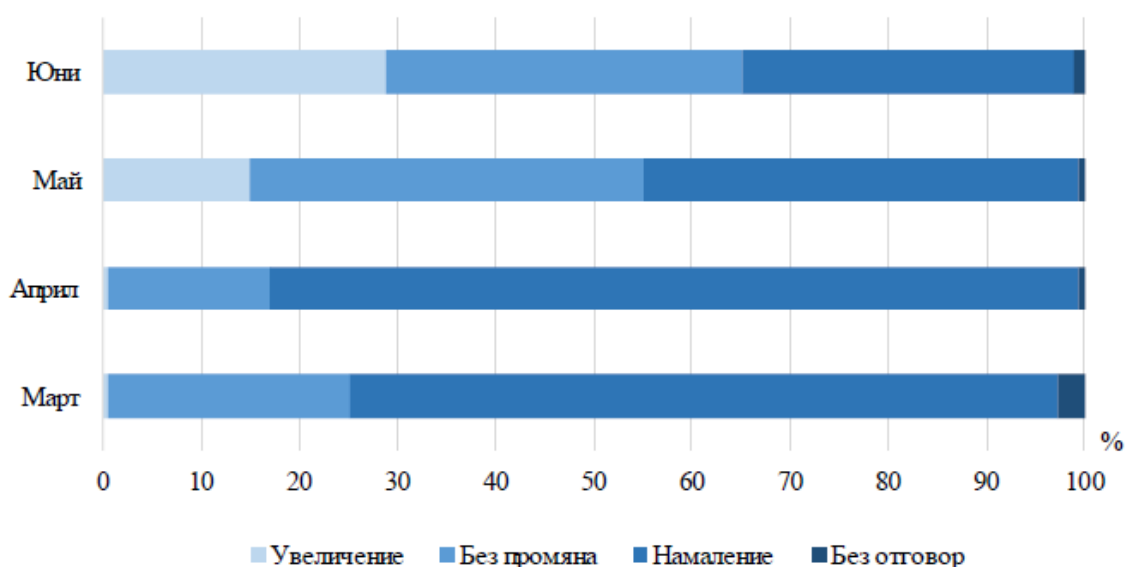
Масова практика е при подписване на договор за туристическа услуга клиентите да заплащат 35% авансово от цената. По силата на същия договор остатъка се заплаща 1 м. преди датата на заминаване. В договора за организирано туристическо пътуване винаги съществува клауза за минималния брой хора, които са необходими за осъществяване на пътуването. Туроператорът (ТО) събира остатъка от плащането в срок от 30 дни преди пътуването, като в същото време уведомява клиента, че пътуването може и да не се осъществи. По ЗТ туроператорът има задължение 20 дни преди датата на отпътуване да информира клиента за потвърждаване на екскурзията. При неосъществено пътуване ТО е длъжен да предложи алтернативен вариант или да върне парите. По време на извънредната обстановка ТО не предлага алтернатива, а задържа парите в срок от 1 г. или предлага ваучер за бъдещо ползване в срок от 2 г. С други думи, не се предоставя гаранция от нито една от страните, че това пътуване ще се осъществи, а сумата е заплатена. В крайна сметка туроператорът е получил плащане без да предостави услугата, възползва се от извънредната ситуация и парите се задържат. Последното противоречи на правото на Европейския съюз и може да се счита, че представлява форма на търсене на рента.

В много от случаите, клиентите отказват пътувания, поради предразсъдъци, страх от Ковид-19 и несигурна обстановка. Те вече са заплатили авансово туристическата услуга. При отказа им да доплатят туроператорът анулира договора и задържа авансово заплатената сума като неустойка.

3) самопредизвикани фалити

Това е друга изцяло нова форма на търсене на рента в туризма. Голяма част от тураператорите са преминали „критичния праг”. Те не могат да се самоиздържат от своята дейност, тъй като в последните няколко месеца те са реализирали разходи невъзстановими по своята същност т.нар. „sink cost” и които в един средносрочен период не могат да бъдат покрити – не могат да покриват чрез приходите от дейността дори своите средни променливи разходи. Фалитът им е предизвестен. В рамките на няколко месеца поне 50% от туристическите фирми ще реализират такива загуби, че нямат да могат да покриват плащания със своите контрагенти. Огромната част от управителите са наясно с проблема. Въпреки това те продължават да приемат пари за нови резервации, за които не се знае дали ще се осъществят. Разпределят се средства /които в дадената обстановка едва ли могат да се нарекат точно печалба/ и собствениците се облагодетелстват. При това положение считаме, че в тези условия управителите са търсещите рента. Въпреки това, те посочват в анкета на НСИ, че приходите им намаляват и е вероятно да обявят фалити и да забавят възстановяване на заплатените авансово почивки. Това е показателно от следващата фигура 2:

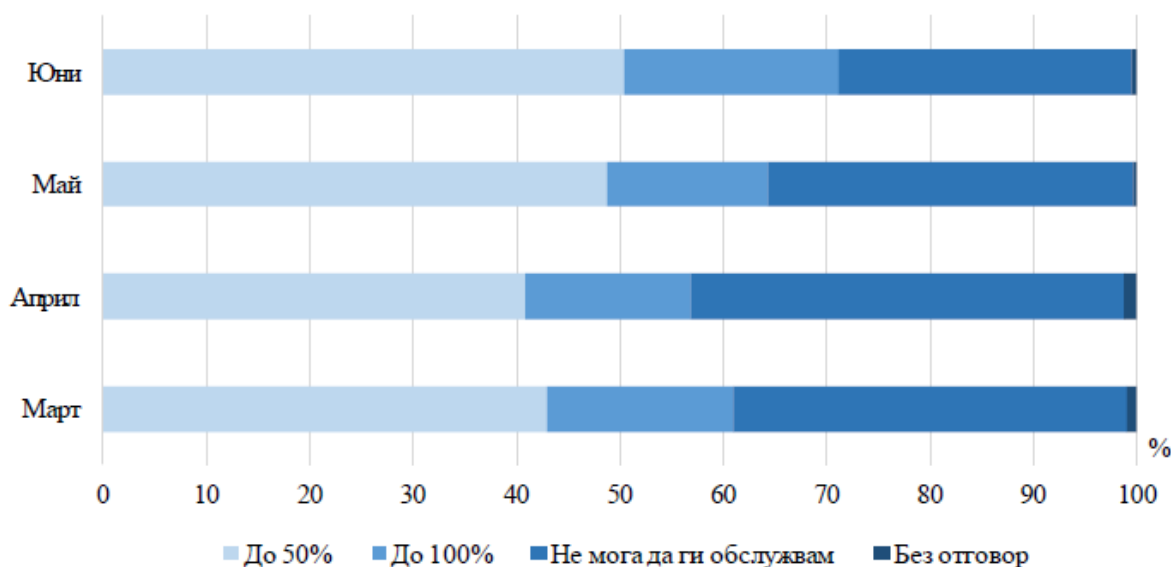
Фигура 2 Промяна в приходите от дейността в резултат на обявеното извънредно положение и последвалата епидемична обстановка по месеци

Източник: https://www.nsi.bg/sites/default/files/files/pressreleases/Accommodation2020-06_covid.pdf, с.2

В допълнение, „През следващия един месец 50.5% от мениджърите прогнозируют, че ще могат да обслужат до 50%“ от разходите за дейността със собствени средства, 28.3% няма да могат да се справят сами, а 20.7% от анкетиранияте посочват, че ще успеят „до 100%“ (8).

Фигура 3 Възможност за обслужване на разходите за дейността със собствени средства в краткосрочен план (един месец) по месеци

Източник: Пак там, с.3

За да се отговори на тези заплахи за обслужване на интересите на цялото общество могат да се предложат следното:

- 1) Да се променят сроковете за доплащане спрямо потвърждение на туристическия пакет.
- 2) Да се наложат по-високи санкции за туроператора при неизпълнение на договора от негова страна.

4. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В заключение, новите форми на търсенето на рента могат да се аргументират със следните действия в условия на Ковид-19:

- 1) Намалената данъчна ставка изкривява стимулите на икономическите агенти да предприемат инвестиции в туризма, води до информационна асиметрия и непазарна конкуренция, насърчава от държавата;
- 2) Въвеждат се условия за измами и манипулации, а в условията на занижен контрол, има риска поведението на търсене на рента да се превърне в практика.

С други думи, търсенето на рента в туризма може да се насърчи или ограничи чрез законодателството в областта на туризма. Влиянието на подобни мерки и законодателни инициативи помагат за създаването на търсенето на рента, получавана от използване на природния капитал и човешките атракции. Така дейност се мотивира чрез използването на общи ресурси за тесен и партикулистичен интерес в комбинация с крехка и непрозрачна институционална и законодателна рамка.

Това, което може да се препоръча е правителството в условията на Ковид-19 да потърси възможности за допълнително финансиране на местното самоуправление като основен институционален аспект на децентрализацията в подкрепа на спекулациите в използването на земята.

Като цяло е препоръчително да се създаде рамка за средносрочно планиране на развитието, формирането на туристическа цел на регулациите в областта и яснота по въпроса за инфраструктурата като основен механизъм, подпомагащ спекулациите в използването на туристическите ресурси.

В условията на Ковид-19 е трудно да се идентифицират различните форми на търсене рента, поради условността на възможните ползи за обществото и бизнеса. Макар че това е важен въпроси, настоящата разработка допринася за разкриване на нейната значимост в контекста на туристическия сектор. Следователно, бъдещите изследвания трябва да се съсредоточат върху анализа търсенето на рента от гледна точка на инвестиционния климат в туризма включително от сравнителна перспектива.

5. ЛИТЕРАТУРА

Статия

Levy, A., Vukina, T. 2002. Optimal linear contracts with heterogeneous agents. *European Review of Agricultural Economics* 29(2): 205-217.

<https://www.mediapool.bg/vinovna-za-golemiya-protsent-siv-biznes-v-turizma-e-i-darzhavata-news187634.html>

https://www.nsi.bg/sites/default/files/files/pressreleases/Accommodation2020-06_covid.pdf(
достъпно на 23.09.2020 г.)

E-journal статия

Krueger A.O. The Political Economy of the Rent-Seeking Society // *American Economic Review*. 1974. 64 (№3, June);

Wade, R. 1987. The Management of common-property resources: Collective action as an alternative to privatisation or state regulation. *Cambridge Journal of Economics* 11(2): 95-106.

Глава от книга

Borras Jr, S., and Franco, J. (2010) 'From Threat to Opportunity-Problems with the Idea of a Code of Conduct for Land-Grabbing', *Yale Hum. Rts. & Dev. LJ*, Vol. 13, No. 1, pp. 507-523.

Richter, T., and Steiner, C. (2007) 'Sectoral Transformations in Neo-Patrimonial Rentier States: Tourism Development and State Policy in Egypt', *GIGA Working Papers*, No. 61, pp-1-30.

7. СЪКРАЩЕНИЯ

ДДС - Данък добавена стойност

НСИ – Национален статистически институт

ТО - Туроператор